

Arazo eta oztopo guztien gainetik, euskal komunitateak mendez mende erakutsi du euskalduna izateko nahia, eta horregatik iraun dugu

Xamar dibulgatzaile nafarra bidelagun hartuta, gure hizkuntzaren historia ikusi eta ikasi dugu Euskara Jendea ikastaroa egin dugun 42 lagunok. Ikastaroan parte hartu duen batek aitortu duen moduan: “Gure historiaren gainean nituen hainbat uste, ustelak direla ikusteko balio izan du ikastaroak”.

Euskaldunok geure burua hobeto ezagutzeko egindako lana da *Euskara Jendea* bideo-sorta, eta sei bideo horietan jasotako garrantzitsuen jendearen artean zabaltzeko antolatu dugu ikastaroa Elgoibarko Izarra Euskaltzaleon Topaguneak eta Elgoibarko Udalak.

Gauza asko entzun, ikusi eta ikasi dugu ikastaroan, baina badira hiru ideia euskararen eta euskaldunon historian azpimarratu nahi ditugunak:

a) Euskaldunok ez gara sekula isolatuta egon. Gure herria paso-tokia izan da beti, eta makina bat herriren eta kulturen ondoren bizi izan gara; herri-kultura horietara moldatu gara, baina gure jatorrizko hizkuntza baztertu gabe.

b) Euskararen eta Euskal Herriaren historia jarraiduraren (tradizioa) eta irekiduraren (modernitatea) arteko etengabeko dialektika izan da. Beti eutsi diogu tradizioari, baina ingurutik zetorkigunari atek itxi gabe.

c) Mundu honetan gaudenetik, mendez mende, hizkuntza izan da gure komunitateak bere burua definitzeko hartu duen irizpidea. Komunitateak sortzeko hainbat irizpide egon daitezke, baina, gure kasuan, euskara eta euskal jendea dira Euskal Herria ardazten duten elementuak.

Xalbador bertsolari ezagunaren biloba den Amaia Airek lanaren amaieran dioen moduan, euskaldunok askotan pentsatu izan dugu gure bizitza sinpleagoa eta erosoago litzatekeela espainiar edo frantses izango bagina, baina euskaldun sortu ginen, eta, nahigabe guztien gainetik, horrek gaitu betetzen eta munduan kokatzen. Euskaldunok, negarra maiz begietan izan arren, irria eta euskara behar ditugu ezpainetan aurrera egiteko.

Euskaldunona ez da izan isolatuta edo bakartuta egon den herria

- Burutik kendu behar dugu euskararen herria isolatuta egon delako iraun duen topikoa. Gure herria paso-tokia izan da beti, eta makina bat herriren eta kulturen ondoan bizi izan gara; herri-kultura horietara moldatu gara, baina gure jatorrizko hizkuntza baztertu gabe.
- Gure herriaren izaera hizkuntzari lotuta dagoelako iraun dugu bizirik; euskaldunak izan nahi dugulako. Euskarak egiten gaitu euskaldun, eta hizkuntza da gure herriaren arima. Euskara gu gara: gu gara euskara.
- Noizkoak gara euskara eta euskaldunok? Ez dakigu, baina badirudi Paleolitoan zegoen herri baten ondorengokak garela. Bestalde, adituek ez dute arazorik hitz batzuen sustraiak Neolitoan bizirik zeudela onartzeko. Joxe Migel Barandiaran antropologoaren ustez, orain dela 5.000 urte hemen bazen euskara.
- Nondik gatoz euskaldunok? Xamarren esanetan, gizakia Afrikan sortu bazen, eta denok handik bagatoz, bi aukera ikusten ditu hizkuntzak sortzeko orduan: bat, hizkuntza bakarra zegoen hasiera batean, eta hura zabaldu zen mundu osora. Eta bi, gizakia munduan zehar zabaldu zenean, leku askotan, eta aldi berean, sortu ziren hizkuntzak.
- Duela 10.000 urte, Neolitoan, ehiztariak eta harrapariak izatetik, nekazariak eta abeltzainak izatera pasa ziren. Gure kulturaren oinarriak eta mundu-ikuskera ere orduan finkatu ziren; hildakoen lurperatzeak dira horren lekuko fidelenak. Euskaldunek, eta artzainek, bereziki, K.o. 1000-1.500 urtera arte eutsi zioten lurperatze haiei, kristautasuna gurean ezarri zen arte.
- Herri indoeuoparren etorreraren aurretik, hizkuntzen paisaia ez da argia, baina badakigu garai hartan Iberiar penintsulan bazirela beste hiru hizkuntza, euskararekin batera: zelta, iberiera eta tartesiera.

Euskaldunok ere erromatartu ginen, baina herriaren izena eta hizkuntza gordetzen jakin genuen

- Ez da egia euskaldunak isolaturik eta konkistatu gabe egon ginenik; Erromako Inperioak gurean eragina izan zuen, eta handia gainera. Gure lurraldera K.a. II. mendean iritsi ziren erromatarrak, baina, zoritxarrez, ez zuten gure herrietan hitz egiten zen hizkuntzaren gaineko aipamenik jaso.
- Erromatarrak gurera iritsi zirenean, hainbat herriekin egin zuten topo. Karistiarrak, Bizkaian eta Araban; autrigoiak, Bizkaiko mendebaldean; barduliarrak, Gipuzkoan eta Arabako zati batean; baskoiak, Nafarroan nagusiki; eta, azkenik, akitaniarrek, Pirinioen ipar aldean.
- *Lurralde bat = hizkuntza bat* binomioa ez zen beti gertatzen, eta baskoien lurraldean, adibidez, hiru hizkuntza zeuden: euskara, zelta eta iberiera. Zergatik ziren, orduan, baskoiak? Ez dakigu, baina bada teoria bat *vascon, vasco eta euskara* hitzek errobera dutela dioena (-sk-), eta teoria horren arabera, hirurak euskarari lotuta egon daitezke.
- Garai hartan ez zegoen euskararen muga zehatzik, baina badakigu euskararen lurraldea oso zabala zela. Iparraldean, Garona ibaitik hasi eta itsasoraino. Hegoaldean, berriz, dokumentuak badaude baskoien lurraldean, eta baita Lergan, Zaragoza eta Huesca aldean ere. Euskal izen gehienak, hala ere, Pirinio erdialdeko haranean dagoen herri batean azaldu dira.
- Inperioaren mendeko lurralde guztietan ezarri zen latina, eta horrek euskarari ere eragin zion. Hizkuntzaren eremu guztietara zabaldu zen latinaren eragina, baina nabariena lexikoan izan zen, hitzetan (baba, leka, piku, olio, tipula, golde, ortu, dolare ...).
- III. mendean hasi zen Erroma ahultzen, baina, ordurako, euskara-jendea erromatarturik zegoen. Bizimodua, neurri batean, erromatarren erakoa bazen ere, euskararen herriak ez ziren guztiz latinizatu. European izan den inperiorik handienak sortutako zibilizazioaren ondorioz hizkuntza ugari desagertu zen, baina euskarak eta euskaldunek bizirik iraun zuten.

Erdi Aroan euskara zen nagusi gure lurraldean, inguruan hainbat hizkuntza izan arren

Ezarritako muga eta lege guztien gainetik, Aro Modernoan ere euskaldunak izateko nahia erakutsi zuen euskal jendeak

■ XII. mendean, Donejakue Bidea egiten ziharduen fraide batek, Lizarran eman zituen egun batzuk, eta, besteak beste, nafarrak berbetan zihardutenean “zaunka ari direla ematen du; hain da basa beraien hizkuntza”. Euskaraz ziharduten.

■ Erdi Aroan latinak hizkuntza kultua izaten jarraitu zuen, baina herriak euskaraz hitz egiten zuen, nahiz eta idatzi ez. Lurperatze-errituak, adibidez, euskaraz izaten ziren osorik, baina apaizak eginiko otoitzak eta oroimen idatziak latinez ziren.

■ Garai hartan, euskarak lurralde zabalak galdu zituen Akitaniako lautadan eta ekialdean, baina Iberiar penintsulan, euskara hegoaldeko zenbait tokitara zabaldu zen: Errioxara, Burgosera, edo Soriana, adibidez. Eta Pirinioetan eta Huesca hirian ere hitz egiten zen.

■ XII.-XIII. mendeetako Nafarroan dozena erdi baino hizkuntza gehiago entzun zitezkeen, baina euskara zen gehien egiten dena. Ez dugu pentsatu behar, gainera, hizkuntza eta kulturen arteko elkarbizitza gatazkarik gabea zenik.

■ Latinak bi aldaera zituen: idazteko erabiltzen zena, eta hitzun arruntek egiten zutena. Hitzun arruntek egiten zutena garatzen joan zen, eta X. menderako hizkuntza erromanikoak sortu ziren. Euskaren inguruan lau erromantze zeuden: gaskoia, aragoiera, erromantze nafarra, eta gaztelania.

■ Ordura arte euskaldun hutsa izatea ez zen arazoa, baina egoera diglosikoak erdara baloratu eta haren ezagutza bultzatu zuen, eta euskara eginkizun mugatuetara zokoratu zuen. Orduan hasi zen euskal hitzunen komunitatea desegituratzen.

■ Euskara ez zen Euskal Herrian bakarrik entzuten. Euskal arrantzaleek hamarkadak zeramatzaten Ternua aldeko itsasoetan nabigatzen, eta urrutiko lurralde haietan ere bazen trukerako eta harremanetarako hizkuntza.

■ XVI. mendearen hasieran, euskaraz jakitea oso garrantzitsua zen. 1530.ean, adibidez, Iruñerako gotzain elebiduna eskatu zuten. Elizak herri euskaldunak eta erdaldunak bereizten zituen apaiz euskaldunak nora bidali jakiteko. 1587an, Nafarroako 451 herri ziren *bascongadoak* (euskaldunak); erdaldunak, berriz, 58 ziren. Hizkuntzaren muga Tafalla inguruan zegoen, eta Nafarroa Garaian euskara ohiko hizkuntza zen.

■ Aro Modernoaren hasieran, egoera aldatzen hasi zen, eta Gasteizen, Arabako hegoaldeko herri batzuetan eta Nafarroako eta ekialdeko beste herri batzuetan, jendea euskaldun huts izatek erdalduna izatera pasa zen, kasu askotan. Galera-prozesua goi-mailako gizarte-taldeetan eta hiriburuetan hasi zen.

■ Baina Iparraldean euskara bere horretan mantendu zen XX. mendera arte. Bernart Etxepare erretore garazitarrak, adibidez, 1545ean euskarazko lehen liburua argitaratu zuen: *Linguae Vasconum Primitiae*. Gainera, Etxepare bera izan zen euskaren normalizazioa eskatzen lehena, “Euskara, jalgi hadi plazara!” aldarrikapenarekin.

■ XVII. mendean Orogen Eskolak sortu ziren Iparraldean. Elizak bultzatu zituen, eta lehen helburua kristau-doktrina irakastea bazen ere, oinarrizkoak ziren hiru gaitasun ere lantzen ziren: irakurtzekoa, idaztekoa eta zenbatzekoa. Sarako Eskola ere Iparraldean sortu zen, eta idazle ezagunena Pedro Agerre *Axular* izan zen, 1643an argitaratu zuen *Gero* liburuarekin.

■ 1789an, baina, Frantziako Iraultza piztu zen, eta beste hizkuntza guztien gainetik frantsesa inposatu zen. Espainian ere antzeko dinamikari ekin zitzaion; Frantzian abiatutako estatu bat, hizkuntza bat ideologia Hegoaldean ere aplikatzen hasi ziren.

■ Euskaldunok, hala ere, eutsi egin genion gure hizkuntzari lurraldearen parterik handienean. Horren adibide dugu Nafarroako Artaxoa herria. 1790ean, herriko auziak konpontzeko, bigarren idazkari baten premia izan zuten, eta bertako Udalak euskaraz zekien idazkaria hartzeko eskaria egin zuen.

Etsipenak jota gerren artetik bizirik irtetea lortu zuten euskaldunak

- XIX. mendean euskarak atzerakada edo galera handia jasan zuen. Nafarroaren erdialdean, edo Araban, orduan bizi izan zuten euskararen atzerakadarik handiena, eta Iruñetik beherako lurraldeetan euskara galtzen hasi zen.
- Anton Abadia irlandar filologoak lore-jokoak sortu zituen, euskaldunen izaera eta nortasuna goratzeko eta babesteko. Abadiaren ustez, euskararen galera-prozesua eteteko nahitaezkoa zen euskaldunen harrotasuna antolatzen hasia. Elgoibarren 1907an antolatu ziren lore-jokoak.
- XIX. mendean eman zen Bigarren Industria Iraultzak, besteak beste, etorkinak ekarri zituen; Bizkaira, batez ere. Etorkinak ia denak erdaldunak izanik, bertako euskal hizkuntza-komunitatea desorekatzeko faktorea izan zen immigrazioa.
- Euskarazko aldizkariak dagokionez, lehen ahalegina *Uscal Herrico Gasetak* izan zen, 1848an, baina bi ale bakarrik argitaratu ziren. XIX. mendearen amaieran, berriz, *Eskualduna* astekaria sortu zen Baionan. Hegoaldean, berriz, *Argia* astekaria 1921ean sortu zen, eta *Eguna* egunkaria, 1936an. Militar frankistek biak itxiarazi zituzten.
- XIX. mendearen amaieran, abertzaletasuna indarra hartzen hasi zen Sabino Arana politikari bizkaitarraren eskutik. Abertzaletasunak hizkuntzari begiratzeko modu berria ekarri zuen. Aranak euskaratik erdal hitzak kendu eta berba berriak asmatu zituen, baina haren benetako kezka euskararen estatusa zen.
- 1918. urtean Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindia sortu ziren, eta 1926an Euskaltzaleak elkarteak. Elkarte haren asmo bakarra euskararen promozioan sustapen-jarduerak antolatzea zen; 1914an, adibidez, lehen ikastola ireki zen Donostian.
- Baina XX. mendearen lehen bi hamarkadetan lorotutako euskalgintza hamaika zatitan apurtu zen, bat-batean, 1936ko Gerra piztu zenean. Espainiako militarrek estatu-kolpea jo ondoren, Franco buru zen militarren lehen debekuak iritsi ziren; euskara erabiltzea debekatu zuten, besteak beste. Debekatuta zegoen euskara erabiltzea kalean, elizan, eskritura publikoetan, aldizkarietan eta enpresetako barne-dokumentuetan, hoteletan, haurren izenetan, zinemetan ...

Euskaldun sortu ginen, eta, nahigabe guztien gainetik, horrek gaitu betetzen

- Etsita eta mutu geratu zen euskal jendea Francoren diktadurara gure gainera jausi zenean. Erdara gero eta toki zabalagoa hartzen hasi zen, euskararen kaltetan. Hala ere, 1960ko hamarkadan, berriro esnatu zen euskaldunak izateko nahia.
- Jarraidura eta irekidura. Jarraidura, jaso duguna hartu, hori garatu eta hurrengo belaunaldiei transmititzeko sena da. Irekidura, berriz, garai eta egoera politiko, ekonomiko eta kultural berriek dakarkigutenari irekiak egotea da. Euskararen eta Euskal Herriaren historia jarraiduraren eta irekiduraren arteko etengabe-ko dialektika da.
- 1965ean, adibidez, Ez Dok Amairu kultura-mugimendua sortu zen, eta mugimendu horrek berehala ulertu zuen tradizioari eutsi egin behar zitzaioela, baina ez tradiziokeria eta folklore hutsa egiteko, baizik eta hori dena gaurkotzeko. Bertsolaritzan ere tradizioa hartu zuten, baina bertsolaritza ez zuten ulertzen iraute huts modura, sortzeko edo bizitzeko kultura-modu bezala baizik.
- 36ko Gerra amaitu ondoren zabaldu zen ikastolen hazia, klandestinitatean, baina benetako eztanda 60ko hamarkadan izan zen. Orduko gurasoek euskara hegemonikoa izango zuen hezkuntza-eredua sortu zuten hutsetik hasita. 1968an, bestalde, Euskaltzaindiak euskara batua sortu zuen Arantzazun.
- XX. mendeko azken bi hamarkadetan herri-ekimenari esker sortutako hainbat proiektu daukagu: *Euskaldunon Egunkaria*, *Euskal Herrian Euskaraz*, bertsolaritza, literatura, musika... 1985ean, berriz, *Arrasate Euskaldun Dezagun* (AED) euskara-elkatea sortu zen, eta haren arrastoan sortu ziren antzeko elkar-tekak. Elgoibarko Izarra, tartean, gurea 1963an sortu bazen ere.
- Kopuruei dagokienez, pentsaerazina zen egoeran gaude, baina maila kualitatiboan huts egiten hasi gara. Inoizko hiztun-kopururik altuena izateak ez du esan nahi hizkuntza-komunitatea ondo dagoenik. Hala ere, ikaragarria da gure komunitateak egingandako lana, eta baita emaitzen parte bat ere, eta horrek ematen digun pozak eta harrotasunak izan behar dute aurrera egiteko energia-iturri. Izan ere, euskaldun sortu ginen, eta, nahigabe guztien gainetik, horrek gaitu betetzen.

